

■ Jan TESAŘ

Česká cikánská rapsodie

Triáda, Praha 2016, 1 364 s.

Jak v krátké recenzi obsáhnout monumentální dílo, rozprostírající se ve třech knihách a přesahující třináct set stran? A co teprve když se jedná o dílo enfant terrible (vzhledem k jeho úctyhodnému věku ne úplně vhodné označení) české historiografie, který byl až příliš často v akademických i jiných kruzích nesprávně chápán, popotahován za podřadnosti nebo – a to vůbec nejčastěji – prostě ignorován? Konečně co když se jedná o dílo, jež vznikalo s přestávkami více než deset let, které je natolik myšlenkově hutné a intelektuálně podnětné, že vystačit si s recenzent-skými zkratkami je už ze samotné podstaty nemožné?

Česká cikánská rapsodie je – jak napsáno výše – trilogií, jejíž jednotlivé části se od sebe odlišují žánrem i délkou. První díl představují vzpomínky českého Roma Josefa Serinka, jak je Jan Tesař zaznamenal v letech 1963 a 1964. V nestejně míře pokrývají období od Serinkova mládí (narozen 25. února 1900) až po závěr druhé světové války – pochopitelně s občasnými časovými přesahy. Obsahově jsou však věnovány zejména jeho životu od léta 1942, kdy se Josef Serinek bez vlastního přičinění – na základě svého etnického původu a příslušnosti – dostává mimo protektorátní legalitu. Postupně se stává táborem, vězňem, štvancem, odbojářem, partyzánem. Serinek tak poskytuje plastický obraz života mimo zákon, v boji proti říšskoněmecké okupační moci a jejím služebníkům – především na Českomoravské vrchovině. Tyto vzpomínky vhodně doplňuje rozhovor s kovářem Josefem Ondrou z roku 1959, který byl rovněž odbojovým pracovníkem a se Serinkem po jistou dobu spolupracoval. Tato vzpomínková část by jistě obstála sama o sobě, jako unikátní pramen o unikátní době od unikátního svědka.

Zásadním způsobem ji však rozvíjí druhá, nejobsáhlejší část. Tvoří

ji takřka výhradně komentáře Jana Tesaře k Serinkovu vyprávění. Tesař je porovná s dalšími prameny a literaturou, rekonstruuje události i jejich časovou následnost, vyvozuje dílčí závěry s *větší či menší mírou pravděpodobnosti* a ukotvuje Josefa Serinka v širších souvislostech protektorátní reality, československého odboje a vůbec druhé světové války. Činí tak s maximální úctou vůči vypravěči, vůči jeho sdělení. I přesto – nebo spíše právě proto – je schopen objevovat a interpretovat Serinkova životní traumata, úzce svázaná se selháními či vyloženou omezeností dobových aktérů na obou stranách českého – odbojového i protektorátního – tábora.

Závěrečná část je potom složena z obecnějších studií – v menší míře přítomných i v závěrech částí první a druhé. Zde Tesař naplno uplatňuje výsledky svého bádání. Poskytne precizní zamýšlení o předmětu a metodě uplatnitelné při zpovídání pamětníků, v širší historické perspektivě rozvine svou teorii partyzánství a nakonec tvrdě, kriticky zhodnotí celý československý odboj. Přes místy autoritativní tón tato část natolik organicky navazuje na předchozí text, že tvoří logické završení celého díla.

Tím se jako červená nit vinou základní témata, Serinkem intuitivně tušená a Tesařem analyzovaná.

V dosavadních ohlasech na *Českou cikánskou rapsodii* nejvíce rezonovalo téma genocidy českých Romů, symbo-

lizované neblaze proslulým táborem v Letech. Jistě zaslouženě. Tato pasáž nepochybně představuje v Serinkově vyprávění i Tesařově textu jeden z obsahových vrcholů. Pracovní tábor fungující od srpna roku 1942 pro detenci „cikánů, cikánských míšenců a osob žijících po cikánském způsobu“ je už ze samé své podstaty kontroverzním místem české historie – zřízen autonomní českou vládou, dozorovaný českými četníky, pracující pro budování českých dopravních staveb a profit českých podnikatelů. Tak započal strašlivý proces, který v drtivé většině končil v transportech do Osvětimi a takřka úplným vyhlazením českých Romů. Serinkovo svědectví je tvrdě konkrétní v poukazu na odpovědnost Čechů za celý podnik. A Tesař toto jednání neméně konkrétně vysvětluje jako logickou součást tehdejšího (háčovského) pojetí češství a Čecha, ve kterém je obětování romského etnika příhodnou demonstrací loajality německému protektoratu. Nazývá jej *historickým skandálem*, příhodně stvrzeným naprostým ignorováním celé události od dob těsně povalečných až po dobu současnou.

Dílo se však touto látkou v žádném případě nevyčerpává. Dalším zásadním okruhem je osobnost samotného Josefa Serinka, etnický i sociálně marginalizovaný český Roma. Už z toho důvodu představuje ideálního vnějšího pozorovatele českého prostředí. Samozřejmě je současně i jeho součástí, ale z vědomě učiněného rozhodnutí, nikoliv z jakéhosi „přirozeného“ popudu. Z jeho svědectví číší velice silně prožívaný ideový zápal, především pro spravedlnost, rovnost a svobodu, které evidentně tvořily hlavní motivy jeho jednání. Nikdy však nesklouzne do patosu, ideologického či jakéhokoliv jiného. Serinek se nepasuje do role oběti ani velkého partyzánského hrdiny. Napopak ho nejvíce pronásledují vlastní selhání a slabosti – neschopnost uchránit rodinu před vyhlazením, odpovědnost za smrt lidí, o jejichž vině nebyl bytostně přesvědčen. Vůči obvyklému exkulpačnímu a sebeo-

slavnému přístupu, vlastnímu tolika klasickým memoárům a jejich autorům, je Serinek vpravdě výjimečný.

V *České cikánské rapsodii* jsou však dějově přítomni i další fascinující aktéři. Nepovažuji za vhodné poskytovat jejich vyčerpávající seznam, přesto musím vyzvednout alespoň dva – českého ilegalistu a odbojáře Františka Hyšku a ruského partyzána Ivana Bělousova alias Valentina Berezovského. Hyška ztělesňuje kouzelně rozporuplného až tragikomického hrdinu. Takřka úplně přehlíživý vůči uprchlíkům zakládajícím v lesích první bojové oddíly, toužil po zapojení do „skutečného“ odboje. Přesto to byl právě on, kdo po zatčení projevil pozoruhodnou míru odvahy a nevyzradil ani své ubytovatele, ani své kontakty – což bylo po válce hodnoceno nanejvýš přezíravě. Berezovskij byl potom uprchlý sovětský zajatec vydávající se za Poláka. Postupně pod sebou shromáždil partyzánský oddíl, který proti všemu očekávání dlouhodobě udržoval nezávislý na direktivách sovětských štábů, naopak usiloval o jeho začlenění do československého odboje. Není překvapivé, že jeho poválečné osudy nebyly radostné. Tito dva aktéři nejsou pouze zajímavými historickými figurami, symbolizují komplexnost dobového myšlení a procesů. Ještě se k nim vrátím.

Velké samostatné téma *České cikánské rapsodie* představuje problematika svědectví pamětníků, otázka, jakým způsobem má být získáváno a jaká je jeho úloha jako historického pramene. Jan Tesař se touto oblastí speciálně zabývá v komentářích i v jedné kratší studii. Postuluje několik působivých axiomů, zdůrazňuje pochopitelná úskalí na straně pamětníka, ale také – a to je třeba zvláště zdůraznit – na straně údajně neovlivňujícího historika. Je fascinující, nakolik jsou jeho postřehy v souladu s některými zahraničními trendy. Důraz na svědkovo volné vyprávění oproti stále převažující metodě otázek mi maně připomíná přístup francouzské socioložky Marie-Claire Lavabre. Pochopitelně nejde o abso-

lutní odmítnutí dotazníkové metody, pouze o upozornění na její potenciální sugestivnost. Tesař odkazuje na překotný vývoj vědecký i praktický, které zpovídání pamětníků zaznamenalo v Československu šedesátých let, a perspektivy, které takto získané poznání otevírá i v současnosti. V tomto ohledu je Tesařova ostrá výtka vůči českým orálním historikům, kteří od devadesátých let toto dědictví arogantně přezírají, plně na místě. Z mého pohledu nejpodnětnejším vkladem je konfrontace mezi úředním pramenem a svědectvím, kterou Tesař považuje za klíčovou pracovní metodu. Zabraňuje fetišizaci úředních pramenů, zdánlivě „pravdivých“, a prohlubuje poznání událostí. Nicméně funguje i obráceně. Srovnání s klasickými prameny umožňuje hlubší pochopení paměti a vůbec procesu, jakým si jednotlivci ukládá, vybavuje a rekonstruuje vzpomínky. Tady Jan Tesař nabízí stále aktuální příležitost, která by však vyžadovala bližší spolupráci orálních historiků s těmi archivními, což stále není na pořadu dne. Bohužel.

Z čistě historického hlediska tvoří velký okruh partyzánství, jeho vznik, vývoj i dobový kontext. Jan Tesař se k němu vrátil po čtyřiceti letech, s ambicí ho nanejvýš důkladně prozkoumat. Fenomén partyzánů přežívajících v lesích vysvětluje materiálně, sociálně a kulturně-politicky. Byli produktem totální války, kdy na jedné straně probíhalo totální nasazení mnoha dělníků z podrobených národů v německých továrnách, na straně druhé totální bombardování těchto továren spojeneckým letectvem. Pochopitelnou reakcí se proto často stával útek a nevyhnutelné sklouznutí do ilegality. Obdobně významný faktor potom představovali sovětsí vojáci, kteří prchali před strašnými poměry v zajateckých táborech. Tito lidé zaplňovali lesy v čím dál větších počtech. Přechod k lesním oddílům pochopitelně nebyl samovolný. Nutně předpokládá přátelské obyvatelstvo, což rozhodně nebylo samozřejmostí a v českých zemích se jednalo spíše o regionální a historickým vývojem

podmíněné specifikum než o obecný jev. Zároveň byli potřební schopní organizátoři, jakým byl právě Josef Serinek, kteří uprchlíkům zajistili stravu a místo k přespaní. Konečně byla nutná autorizace nadřízené instance. Toto považuji za jeden z velkých objevů Tesařova výzkumu. Snaha o zapojení do odbojové sítě nebyla výhradně produktem hmotné nouze, ale především snahou o legitimizaci, která měla lesní oddíly uchránit před pádem do obyčejného banditismu, latentně a občas i otevřeně přítomného. Jan Tesař neukazuje partyzány jako téměř vojensky organizované oddíly, ale jako nestálé skupiny těsně navázané na osobu svého velitele. Byly to schopnosti, organizační i vojenské, těchto velitelů, jež rozhodovaly o jejich autoritě i fungování celého oddílu. Posvěcení vyšší instancí tuto autoritu zhodnotilo a dávalo skupině potřebný smysl. Z tohoto pohledu je možné porozumět jednání výše jmenovaného Berezovského – i když je mu nutno přiznat velkou dávku idealismu, naopak příklad Hyšky ukazuje, jak nepochopitelný byl po dlouhou dobu význam partyzánského osvobozenického boje vůdcům československého odboje v protektorátu i exilu.

Kritika československého odboje, jeho domácích a zahraničních šéfů, je vůbec dalším velkým tématem díla. Tesař důsledně analyzuje jejich východiska i přístupy a shledává je nedostatečnými. Orientace na vojenské spiklenectví a přípravu velkého závěrečného povstání s využitím protektorátních jednotek, nejlépe s vládním vojskem, ale nakonec třeba i s dobrovolnými hasiči, zaslepené spoléhání se na spojenecké mocnosti, naprostá neschopnost jakéhokoliv nezávislého myšlení, nepochopitelná fixace na tzv. historické české země a ignorování zbytku prvorepublikového území, to je pouze několik z obsáhlého výčtu Tesařových výtek. Tyto nedostatky byly postupně překonávány a i v tomto prostředí se našlo několik výjimečných individualit, opoždění však bylo příliš velké. Proto odbojoví vůdčové nikdy nebyli schopni vést vyrovnaný

střet s okupační mocí – kde zásadní úlohu sehrával promyšleně jednající státní ministr Karl Hermann Frank, vždy několik tahů před svými soupeři. Proto tak dlouho nechávali ladem obrovský potenciál, který nabízelo partyzánství na Slovensku a posléze i na Moravě a ve východních Čechách. A proto také tato nezanedbatelná síla připadla Sovětskému svazu, který ji podřídil nejdříve parašutistickým výsadbám sovětských desantů, posléze partyzánskému štábnímu velení. Velká příležitost pro nezávislejší postup československých představitelů tak byla zcela promarněna.

Z těchto úvah konečně pramení Tesařovo pojetí národa. Staví proti sobě hodnotové *česko-slovenství* a české jazykové pojetí, jež bylo vlastní protektorátní politické reprezentaci, velké části české populace a do nezanedbatelné míry také odboji. Omezenost až sobeckost druhé koncepce, která podřídila vše fyzickému zachování „českého“ národa, byly zodpovědné za mnohé tragédie, jmenovitě za potlačování českých odbojářů českými četníky a samozřejmě výše zmíněnou genocidu českých Romů. Naproti tomu hodnotová koncepce podle Tesaře akcentovala – a akcentuje – kulturně-politický kontext s univerzalistickými hodnotami jako svoboda, rovnost a lidská práva. Především je volní, vyplývající z vědomého rozhodnutí jedince koncepci přijmout a řídit se podle jejích humanistických imperativů. Není potom s podivem, že mezi čestné reprezentanty *česko-slovenské ideje* Tesař řadí Roma Serinka, Žida Harryho Freunda nebo slovenského partyzána Viliama Žingora. Rozhodující roli sehrává hodnotové stanovisko, nikoliv jakkoliv definovaný etnický princip. Je samozřejmě možno namítnout, že zde Jan Tesař překračuje hranice práce „objektivního“ historika a hodnotí, což nenáleží do úzce profesní kompetence. Jistě. Ale Tesař tuto svoji tendenci – on by volil termín *idejnost* – nezakrývá, dává ji otevřeně najevo a hlásí se k ní jako k vůbec nejdůležitějšímu výsledku svého úsilí. Je pouze na čtenáři, zda ji

přijme, či nikoliv. Kvalitě textu nijak neubližuje, právě naopak.

Na závěr se musím zastavit u bezvadné redakční a korektorské práce, kterou se *Česká cikánská rapsodie* vyznačuje. Kupříkladu v celé práci se mi – při její monumentální délce – podařilo nalézt jen dva jasné překlipy. Při dnešní tak často uspěchané a chybové odborné knižní produkci se jedná doslova o unikum. Výtku bych snad mohl vznést vůči tomu, že vedle celé trilogie není možno zakoupit separátně jednotlivé díly, zvláště třetí, kterážto strategie by jistě vedla k většímu rozšíření Tesařových myšlenek. Nicméně dílo je natolik soudržné a logicky navazující, že by mělo být čteno a chápáno jako organický celek. *Česká cikánská rapsodie* je s přihledem nejlepší historografickou prací dekády, která by nám historikům mohla být velkým zdrojem ponaučení, vzorem a především výzvou.

Marián Lóži

■ **Michal KUBÁT – Martin MEJSTRÍK – Jiří KOCIAN**
Populismus v časech krize
Karolinum, Praha 2016, 227 s.

Liberálně demokratické uspořádání euroatlantického geopolitického prostoru se v první dekádě po skončení studené války mnohým jevilo jako neotřesitelné. Události, k nimž dochází od počátku nového tisíciletí, především nové bezpečnostní výzvy a globální ekonomická krize, nicméně vedly k rozkolísání a do jisté míry i ke zpochybnění zmíněného společensko-politického systému. Jedním z důsledků dané situace je nepochybně růst politického populismu, který je zřetelně viditelný jak v Severní Americe a v západní části starého kontinentu, tak v bývalých zemích sovětské zájmové sféry v Evropě.

Každý pokus podívat se na tento aktuální fenomén optikou, která jde nad rámec často povrchní mediální interpretace, je nepochybně záslužný. Platí to i pro recenzovanou kolektivní monografii *Populismus v časech*

krize, sestavenou trojicí politologů z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, Michalem Kubátem, Martinem Mejštríkem a Jiřím Kocianem mladším. Vznik knihy podnítl zvyšující se zájem o populismus, jenž je patrný od počátku 21. století, který se však – do jisté míry překvapivě – příliš nedotkl českého akademického prostředí; nelze než konstatovat, že příslušných politologických a historických studií z pera tuzemských badatelů zatím vyšlo poskrovnu.

Jak název napovídá, dílo se zaměřuje na vývoj politického populismu v době světové ekonomické krize, kterou fakticky vymezuje roky 2008 až 2014. V centru pozornosti autorského kolektivu je devět evropských zemí, v nichž se dá pozorovat výrazná přítomnost uvedeného fenoménu. Nedá se tedy rozhodně hovořit o práci všeobsahující, můžeme však souhlasit s tvrzením editorů, že daný výběr nabízí dostatečnou různorodost, a tudíž i prostor pro komparaci a nosné zobecnění. Autoři vybrali státy s dlouhou tradicí politického populismu (Řecko, Itálie, Francie, Rakousko), země, kde populismus představuje víceméně nový fenomén (Německo, Finsko, Nizozemsko), stejně jako státy postkomunistické (Polsko, Rumunsko), v nichž se populismus rozvíjí na základě poněkud jiných vzorců než v etablovaných demokraciích. Cílem autorů přitom nebylo zkoumat jednotlivá populistická uskupení, ale spíše obecně analyzovat situaci v uvedených zemích. Krom vývoje v samotném krizovém období je tak vždy přiblížen historický kontext a nastíněny strukturální vlivy, které mají na přítomnost a podobu populistické politiky nezanedbatelný dopad. V této souvislosti vyzdvihneme, že ačkoliv se na knize podílelo hned devět autorů, editorům se podařilo udržet víceméně jednotnou strukturu kapitol. Kolektivní monografie tak působí uceleným dojmem a nepřipomíná sborník, jak tomu často bývá.

Práce potvrzuje obecný problém, na který pokusy o koherentní analýzu populismu zpravidla narážejí: tento jev má mnoho různých forem, které

se od sebe odlišují do té míry, že je často krajně obtížné nalézt u nich více společných jmenovatelů. Populismus, alespoň v posledních letech, představuje (a to nejen v mediálním prostoru) široce užívaný, a tudíž nejasný pojem. Byť autoři vycházeli z jednoho teoretického vymezení tohoto termínu, jednotlivé kapitoly vypovídají o značné různorodosti populismu, tak jak se uplatňuje v praxi. O širší teoretickou definici se v úvodu postaral Michal Kubát, který se do značné míry shoduje s politologem Kurtem Weylandem. Populismus doporučuje zkoumat v politické rovině, tedy ve smyslu způsobu získávání moci a jejího výkonu. Vychází z předpokladu, že populističtí chtějí být politikou moc na základě proklamované dichotomie (čistý) lid versus (zkorumpovaná) elita, přičemž hovoří o záměru navrátit lidu moc uzurpovanou elitami. Jde tedy o antiliberální, demagogický a na vůdcovském principu a odporu k zastupitelské demokracii založený postup. Tím, že často odmítá politické prostředky, účelově apeluje na zavedení přímé demokracie a akcentuje roli vůdce, nabývá ze své podstaty anti-institucionální a diktátorské povahy.

Analýza situace ve vybraných zemích tedy vychází z dané koncepce populismu operující s konfliktním vztahem jednotlivých společenských skupin na bázi my versus oni. Na druhou stranu, jádro knihy zůstalo v zásadě empirické a texty si nekládou za cíl přinést či potvrdit jedinou platnou, ideální definici populismu. Je sympatické, že ucelené teoretické východisko poskytuje pouze prostředek, jak populismus v různých zemích komparativně zkoumat, nebrání badatelskému principu přísně vycházejícímu z reálných kontextů a není násilně roubováno na svébytné situace odporující vzorovým modelům.

Hlavní výzkumná otázka knihy zní, jaké prostředky populisté v politické soutěži během ekonomické krize v jednotlivých státech používali a nakolik byli úspěšní. Zásadní

je zjištění, že mezi hloubkou krize a mírou úspěchu populistických politických uskupení neexistuje přímá úměra. Autoři dospívají k závěru, že ekonomické potíže ve zkoumaném období zafungovaly v mnoha případech jako pouhý katalyzátor dlouhodobě hromaděné nespokojenosti širších vrstev společnosti s politickými elitami. Dělo se tak i ve státech, které krize ve skutečnosti zasáhla velmi omezeně, například v Rakousku, Nizozemsku či Finsku. Recenzovaná práce správně ukazuje, že důvody vzestupu populismu musíme hledat především ve společenských změnách, k nimž v části evropských států dochází již delší dobu. Oproti krizi samotné je mnohem důležitější role přisouzena strukturálním důvodům, tedy celkovým poměrům v jednotlivých zemích, ze kterých do popředí vystupují především politická kultura, role náboženství ve společnosti a národnostní identita.

Ačkoliv si hlubší pochopení fenoménu politického populismu do budoucna žádá podrobnější výzkum, kniha vyvrací jeden ze zažitých mýtů, tedy klíčovou spojitost mezi ekonomickou krizí a posilováním populistických politických sil. Implicitně také naznačuje, že je třeba opět se zaměřit na úlohu osobnosti, která bývá v sociálních vědách v posledních letech snad až příliš upozadována. V tomto ohledu je možné vyzdvihnout kapitolu Jiřího Kociana

o Rumunsku, která přesvědčivě demonstrovuje klíčovou roli konkrétních populistických vůdců.

Recenzované dílo v mnoha ohledech spíše otevírá prostor pro další zevrubnější výzkum. Nedá se v žádném případě tvrdit, že jde o práci vyčerpávající a bez jistých nedostatků. Autoři hovoří o snaze uchopit fenomén populismu komparativním způsobem. Výraznější komparativní rozměr však knize ve skutečnosti chybí. Objevuje se především v závěru, přičemž kritický čtenář si jistě položí otázku, zda by taková analýza nemohla být obsáhlejší. V knize rovněž nenalezneme hlubší rozbor velmi rozdílného průběhu krize ve zkoumaných státech, který by mohl poskytnout východisko pro další srovnání. V neposlední řadě výklad občas sklouzává k teozovitosti, která snižuje analytickou hodnotu textu.

Výše uvedené výtky by neměly zastínit převažující pozitiva této kolektivní monografie. Jde nepochybně o velmi obstojný vhléd do problematiky evropského populismu a její zobecnující shrnutí. Důležitá je rovněž snaha autorů připomínat, že ačkoliv na evropském kontinentu v poslední době převládá spíše populismus pravicový, tedy politicky orientovaný (operující s obranou národa proti vnějšímu i vnitřnímu ohrožení, za něž je nejčastěji vydávána Evropská unie, resp. etnické a společenské menšiny), nadále existuje i sociálně-ekonomicky zaměřená levicová odnož populismu. Za povedenou je v tomto směru potřeba označit analýzu řecké strany Syriza. Práce dobře podchycuje také vývoj populistické rétoriky, která především v západní Evropě doplňovala původně dominantní protiislámský osten stále větším euroskepticismem. Autoři se rovněž snaží dát odpověď na některé dlouhodobě kontroverzní otázky. Za všechny uvedme spor o to, zda polské hnutí Solidarita v 80. letech bylo ze své podstaty populistické, nebo se v podmínkách státněsocialistické diktatury pouze uchylovalo k jediným dostupným metodám. Michal Kubát názorně ukazuje, že Solidarita

se populistickým hnutím stala až po pádu komunistického režimu.

Jak je obvyklé, s některými soudy autorů by se jistě dalo polemizovat. Zmínit lze například tvrzení Nikolý Karasové, že v případě krizí drtivě zasaženého Řecka ve skutečnosti nebyly drastické reformy požadované zahraničními institucemi v praxi realizovány. V té souvislosti se nabízí kritičtější pohled na prameny: Je možno skutečně nezaujatě odkazovat v případě řecké dluhové a v zásadě i sociální krize na články agentury Reuters, která se netají svou neoliberální profilací? Šlo by se rovněž pozastavit nad až příliš kategorickým tvrzením, že politická scéna v Rumunsku se při nástupu hospodářské krize nacházela v „bezvýhodné situaci“.

Kniha se zabývá především „časem krize“. Vystává však legitimní otázka, zda je její implicitní ukončení rokem 2014 relevantní. Navíc, i kdyby tomu tak skutečně bylo, ve světle událostí loňského roku je nabíledni, že politický populismus nezmizel, ani neslábne. Hlavní fáze ekonomické krize se tak z mnoha úhlů pohledu nemusí jevit jako nosné ohraničení tématu. Úskalí spočívá v tom, že autoři ve skutečnosti analyzovali nedokončený proces, a některé jejich závěry proto mohou být ve světle současného nesmírně dynamického vývoje rychle překonány. Uvedme například proces transformace Alternativy pro Německo (AfD) z neoliberální v protislámskou stranu a prohlubování její vzájemné spolupráce s hnutím PEGIDA. Jako chybná se dnes ukazuje predikce, že nacionalizace AfD zřejmě povede k jejímu politickému oslabování.

V kontextu dnešního politického vývoje v euroatlantickém prostoru lze *Populismus v časech krize* jistě doporučit jako přehlednou a čtenářsky přístupnou sondu do základních aspektů tohoto fenoménu. Do značné míry alarmující může být skutečnost, že z devíti analyzovaných zemí nedošlo pouze v Německu k hlubším politickým změnám, které více než dopad ekonomické krize reflektují obecnou

proměnu stranického systému a jistou neschopnost tradičních politických stran nabídnout společnosti aktuální a atraktivní vizi. Otázkou, která jde nad rámec knihy a kterou zodpoví teprve další vývoj, zůstává, zda je současný vzestup populismu pouze přirozeným výsledkem rostoucí frustrace v určitých segmentech společnosti, nebo zda odráží hlubší krizi celého současného společensko-politického systému.

Matěj Bílý

■ Ines KOELTZSCH

Praha rozdělená i sdílená. Česko-židovsko-německé vztahy 1918-1938

Lidové noviny, Praha 2015, 342 s.

V rámci ediční řady nakladatelství Lidové noviny *Židé - dějiny - paměť* vyšla v českém překladu disertace německé historičky Ines Koeltzsch, která zpracovává pro vědce i veřejnost populární téma soužití různých etnických skupin v meziválečném Československu. Pozornost upřená na tuto tematiku se ještě zvýšila v posledních letech, kdy se situace před druhou světovou válkou často prezentuje jako paralela k současnosti, jako model multietnické společnosti, nebo se používá dokonce jako jisté varování před šovinistickým nacionalismem a etnickou nesnášenlivostí. Jen těžko lze totiž psát o česko-německo-židovské Praze mezi válkami bez vědomí tragického konce této společnosti.

Meziválečná Praha se často označuje jako „multikulturní“ město a je tak porovnávána se současnými městy, které utvářela multietnická migrace. Prezentování Prahy a celého Československa jako historického příkladu nejednoznačnosti národních a etnických identit na jedné straně, popřípadě jejich bezproblémového soužití na straně druhé, slouží jako nástroj kritiky politiky etnicky homogenního státu, kterým se Československo stalo po druhé světové válce. „Multikulturní“ perspektiva byla také reakcí na starší bádání zaměřené

pouze na jednotlivé národnostní skupiny (psaní „českých národních dějin“ nebo například „dějin německé literatury“), případně na takový popis dominujícího česko-německého konfliktu, ve kterém byly obě strany vnímány jako jednoznačně identifikovatelné. Oběma těmto již ustáleným vyprávěním o meziválečné Praze se autorka vyhýbá a ukazuje, že různé prameny a různé úhly pohledu mohou jednoznačné interpretace potvrzovat a zase vyvracet.

Kniha je rozdělena do čtyř kapitol, z nichž každá se soustředí na určité prostředí a v rámci něj zkoumá konflikty, soužití a prolínání tří komunit – české, židovské a německé, jejichž hranice však byly vždy volné. Každá kapitola stojí na jiném typu materiálů, který autorka musí analyzovat jiným způsobem. Vzniká tak jakási mozaika meziválečné společnosti, jejíž některé části vidíme velmi detailně, jsme si však stále vědomi toho, že celý obraz nám zůstává skryt.

První kapitola se věnuje dějinám vědy a tomu, jak věda utvářela představu o národech prostřednictvím různých expertních nástrojů. S výsledky sčítání obyvatel, s tím, k jakému jazyku či náboženství se hlásili, pracujeme dnes jako s tvrdými fakty o národnostním složení Prahy. Koeltzsch ale díky použití dalších typů pramenů (tiskové kampaně ke každému sčítání nebo odborné debaty) přináší na tato data nový pohled. Ukazuje, že samotné sčítání bylo kromě expertní záležitosti i věcí politickou, popřípadě že i experti prosazovali své národnostní hledisko. Data o náboženství nebo navštěvovaných školách podle vyučovacího jazyka vnímá i jako výsledek politických tlaků na obyvatelstvo a ukazuje, jak různá mohla být zjištění ze šetření na základě často politicky formulovaných otázek a jak byla data znovu využívána politiky zastupujícími různě národnosti.

I druhá kapitola, jejímž tématem je lokální politika, hovoří spíše pro tezi o konfliktním soužití Čechů, Němců a Židů. V pražské komunální politice

se konstruktivní a spolupráci nakloněný přístup stran zastupujících jednotlivé etnické skupiny prosazoval ještě méně než na celostátní úrovni. Vinu na tom měl především dlouholetý primátor za Československou stranu socialistickou (později Československou stranu národně socialistickou) Karel Baxa, který jednoznačně prosazoval ideu „slovanské Prahy“, nároky a práva dalších skupin potlačoval a jeho politika a především rétorika zřejmě podněcovaly násilné střety mezi Čechy, Němci a Židy, které nebyly jen záležitostí prvních let po ustavení republiky, ale objevovaly se prakticky po celou dobu jejího trvání.

Jako protiváhu tohoto obrazu, ve kterém elity vytvářejí představu o městě a společnosti jednoznačně rozdělené na jednotlivé „národy“, můžeme chápat druhou polovinu knihy, v níž se Koeltzsch soustřeďuje na prostředí, které sama identifikuje jako místa „setkávání“ nebo „prolínání“. Ve třetí kapitole se zaměřila na intelektuály, kteří své zkušenosti ze setkávání jednotlivých národností i své vlastní pocity zachytili jak v dobové žurnalistice, tak v pozdějších vzpomínkových knihách. Se změnou pramenů a perspektivy se mění i způsob psaní knihy. Pokud autorka v první části chrlí statistické údaje a útržky z emotivních politických projevů, ve druhé části podává detailní analýzu různých článků z časopisů jako *Přítomnost*, *Witiko* a *Die Wahrheit*.

Ines Koeltzsch znovu ukazuje, že i intelektuálové jen zřídka dokázali přestat uvažovat v národnostních kategoriích, ačkoli jejich představy o soužití jednotlivých národů byly tolerantnější a ačkoli přikládali větší význam kontaktům mezi různými jazyky a kulturami. Paradoxní potom je, že individuální osudy těmito lidem často nedovolovaly jasně se identifikovat s některou z těchto skupin. Kniha přitom opět upozorňuje na příslušníky židovské menšiny jako na specifické „zprostředkovatele“ mezi kulturami a jazyky.

Celkový obraz doplňuje poslední kapitola, věnovaná populárním

místům setkávání lidí z různých etnických skupin – především kinům. Práce zde naráží na limity pramenů – víme toho příliš málo o divácích pražských kin či o návštěvnicích kaváren, o jejich etnicitě a kritériích, podle kterých si vybírali filmy nebo zábavní podniky. Tato část knihy je tak spíše sociálněhistorickým exkurzem do dějin médií a urbanizace. K domněnce, že národnost hrála v konzumaci populární kultury menší roli než třída a sociální status, nás vedou spíše detaily z celkového obrazu meziválečné Prahy.

Více podnětů tak nabízí analýza obsahu konkrétního filmu. Pasáž o snímku *Muži v offsidu* (1931, režie Svatopluk Innemann), adaptaci románu Karla Poláčka, je nejtivější částí knihy. Ve filmu není otevřeně řečeno, že hlavní hrdina pan Načeradec je Žid, jeho židovství je ale snadno identifikovatelné podle stereotypů chování, mluvy, gestikulace. Jako jeden z mála tento film tematizuje etnické rozdíly za první republiky.

Závěr knihy nijak nezceluje dvojaký obrázek pražské předválečné společnosti, který si utvoříme při jejím čtení. Autorka zde dovozuje, že národnostní mobilizace i etnická inderference mohly existovat vedle sebe a že modernizace a ekonomický vývoj je radikalizovaly, nebo naopak potlačovaly. Konstatování, že minulost je nejednoznačná, není definitivní a vý-

zkumný problém neuzavírá. Kniha nastoluje mnohé otázky – například jak a proč se kina, které snad byla místy nepolitického setkávání lidí z různých skupin, stala zároveň místy národnostních demonstrací. Vztahy mezi jednotlivými národnostními skupinami a prostředími a obecná teorie jejich dynamiky mohou být v budoucnosti znovu prozkoumány. Ines Koeltzsch ale ukazuje, jaké materiály nám mohou pomoci porozumět sociální realitě meziválečné společnosti, a především jakým způsobem o ní přemýšlet a psát, abychom se vyhnuli dichotomii konflikt versus multikulturní soužití, popřípadě Češi versus Němci.

Praha rozdělená i sdílená je knihou, která přináší množství zajímavých poznatků, avšak bohužel ne každý si k nim najde cestu. Je z ní stále patrné, že se jedná o disertaci – začíná náročnou konceptuální kapitolou a teprve přes ní se čtenáři dostávají ke konkrétnímu materiálu. Především v ní používá autorka složitý jazyk, kterým popisuje, jak nejednoznačné jsou kategorie etnicity a národa. Přitom stále předpokládá, že čtenář zná základní kontext soužití různých jazykových a náboženských skupin v Praze, ví, jaká je historie židovské komunity, jak identifikaci jednotlivých skupin ovlivnil nacionalismus, a třeba i to, jak se měnily počty lidí hlásících se k určitému národu. Začíná tedy kapitolou, která tyto kategorie rovnou dekonstruuje. Kapitola o kinech a kavárnách, která je k čtenářům nejvstřícnější, je až v úplném závěru.

Knihu, které by téma soužití různých etnik, národů a náboženství v meziválečné Praze přístupněji přiblížila širokému publiku, bychom velmi potřebovali. *Praha rozdělená i sdílená* takovou knihou není, byť je skvělou zásobárnou podnětů i faktografického materiálu pro studenty, historiky a odbornou veřejnost. Doufejme, že podobný typ uvažování o tomto tématu bude autorka i další historici a historičky rozvíjet a že jejich poznatky postupně proniknou i do populární historie.

Karina Hoření

■ **Kolektiv (anonymních) autorů**
Devět komentářů ke komunistické straně

Lidská práva bez hranic, Třebíč 2017, 252 s.

Od rozpadu sovětského bloku v Evropě nás zanedlouho bude dělit dlouhých třicet let. Přesto pojem „vláda komunistické strany“ ani v 21. století zdaleka nepatří pouze do učebnic dějepisu nebo do zkratkovitého zpravodajství o dění v relativně izolovaných diktaturách, jako jsou Severní Korea či Kuba. Skutečnost, že politická strana s přívlastkem „komunistická“ dodnes vládne v Číně, nejlidnatější zemi světa, bývá v západních médiích zpravidla odsunuta až daleko za informace o historicky bezprecedentním ekonomickém růstu, který tato země prodělala v uplynulých čtyřech dekádách. Kniha *Devět komentářů ke komunistické straně* chce nejen poskytnout analýzu povahy čínského komunismu, ale i vydat svědectví o jeho vlivu na prastarou čínskou civilizaci. Jak to bohužel u literatury z kulturního prostředí značně vzdáleného evropskému způsobu myšlení často bývá, ani kvalitní překlad do češtiny nemusí nutně stačit k jejímu úplnému pochopení.

Série devíti komentářů ke komunistické straně poprvé vyšla v roce 2004 v newyorských novinách *Epoch Times*, periodiku založeném čínskými imigranty v USA. Identita autorů nikdy nebyla zveřejněna, neboť se údajně jedná o disidenty trvale žijící v Číně. *Epoch Times* se vyznačují striktně antikomunistickými postoji a tradičně věnují velkou pozornost tematice porušování lidských práv v Čínské lidové republice (ČLR). V České republice vycházejí *Epoch Times* v tištěné podobě od roku 2015. Noviny mají velmi úzkou vazbu na nové duchovní hnutí známé jako Falun Gong (někdy též Falun Dafa), které je od roku 1999 v ČLR zakázané a jehož mnozí praktikující jsou vystaveni tvrdé perzekuci ze strany čínských bezpečnostních složek. Popsat podstatu Falun Gong a kriticky zhodnotit jeho učení bohužel dalece přesahuje

možnosti této recenze. Jeho kořeny vycházejí z tradičních čínských nábožensko-filozofických systémů taoismu, konfucianismu a buddhismu, hnutí zahrnuje meditační praxi i poměrně přísné etické zásady. Pro více informací o jeho vzniku nelze než odkázat na pátou kapitolu (komentář) věnovanou historii pronásledování Falun Gong. Oficiální stanovisko čínské vlády, označující hnutí jako „kacířskou sektu“, je pak snadno dohledatelné na webových stránkách velvyslanectví ČLR v Praze.

Kniha má jednoduchou strukturu. Každý z devíti komentářů tvoří zcela samostatnou stať. Kromě již zmíněné kapitoly o pronásledování Falun Gong se jednotlivé komentáře věnují různým etapám historického vývoje čínské komunistické strany od událostí vedoucích k jejímu založení v roce 1921 až po současnost. Základním poznatkem získaným ze všech devíti kapitol je skutečnost, že se jedná o kritiku z ryze konzervativních a lehce nacionalistických pozic. Knihou prostupuje silný filozoficko-etický motiv charakterizující komunistickou stranu jako ideologický odpad Západu, esenci zla založenou na lži a udržovanou při životě pomocí permanentní represe a vyvolávání strachu ve společnosti. Vedle totálního krachu hospodářského experimentu známého jako Velký skok, který po sobě zanechal desítky milionů obětí, je to především Mao Ce-tungova

kulturní revoluce, která podle autorů odhaluje pravou podstatu čínského komunismu: snahu zcela vymýtit tradiční čínskou kulturu a občany převychovat v duchu ateismu. Právě zde leží klíčová myšlenka knihy. Všichni autoři se shodují, že bez tradičního náboženství Číňané zradí odkaz svých předků a ztratí veškeré morální hodnoty. Zánik náboženství by se podle nich rovnal zániku čínské civilizace.

Na českého čtenáře, který pravděpodobně nebude příliš zběhlý v textech klasických čínských filozofů, určitě silně zapůsobí především vylíčení brutality, s jakou čínské bezpečnostní složky hájí vedoucí roli strany ve státě. Výpovědi členů Falun Gong o svých dlouholetých pobytech ve vězení a převýchovných táborech včetně detailních popisů různých forem mučení a používání vězňů jako zdroje pro obchod s lidskými orgány patří k pasážím pro otrlejší čtenáře. Ačkoliv skutečný rozsah takového zacházení s vězni nelze nijak ověřit, bezpochyby se jedná o jev relativně častý. Je pravděpodobné, že právě tato svědectví o temné straně života v současné Číně jsou hlavním poselstvím knihy směrem k Západu. Změna politického uspořádání v zemi tlakem zvenčí není reálná. Upozorňování na perzekuci konkrétních osob (zdaleka ne jenom členů Falun Gong) skrze zahraniční média může ale těmto lidem zachránit život. Čínské vládě totiž evidentně stále více záleží na tom, jaký je její obraz v zahraničí.

Na *Devět komentářů ke komunistické straně* se nedá pohlížet jako na odbornou literaturu v oboru historie či politologie. V zemi, kde funguje přísná cenzura veškerých médií a oficiální politická opozice reálně neexistuje, je účelem této knihy jednoduchou a srozumitelnou formou přivést její obyvatele k přehodnocení názoru na komunistickou stranu. To je nutné mít při jejím čtení neustále na paměti. Evropský čtenář by k ní rozhodně neměl přistupovat jako k učebnici moderních čínských dějin. Překvapilo by ho několik dosti problematických tvrzení od zjevně

idealizace společenského systému staré Číny až po marginalizaci podílu komunistů na porážce Japonska ve druhé světové válce. Také přehnaná demonizace strany je značně kontraproduktivní. Třeba konečné vítězství čínských komunistů v roce 1949 rozhodně nelze vysvětlit tím, že jsou prostě „zlí“, ale pouze nesmírně komplikovaným vývojem Číny v posledních sto letech, a především chybami jejich soupeřů v občanské válce, zejména nacionalistické strany Kuomintang. Tak daleko se ale autoři ve své analýze nepouštějí.

Proč by si měl Evropan tuto knihu přečíst? Hned z několika důvodů. Pronásledování Falun Gong, původně několikamilionové organizace, je pravděpodobně nejrozsáhlejší vlnou represí v ČLR od masakru na náměstí Nebeského klidu v roce 1989. *Devět komentářů ke komunistické straně* dle údajů *Epoch Times* přivedlo několik milionů členů čínské komunistické strany k rozchodu s její ideologií. Od svého prvního zveřejnění byla kniha přeložena do třiatřiceti jazyků a její tajné šíření v ČLR bude jistě pokračovat i v dalších letech. S ohledem na způsob vlády komunistické strany je pouze otázkou času, kdy se různá pnutí uvnitř čínské společnosti opět viditelně projeví. *Devět komentářů* možná není nejlepším úvodem do čínské historie, ale rozhodně patří ke knihám, které historii samy píší.

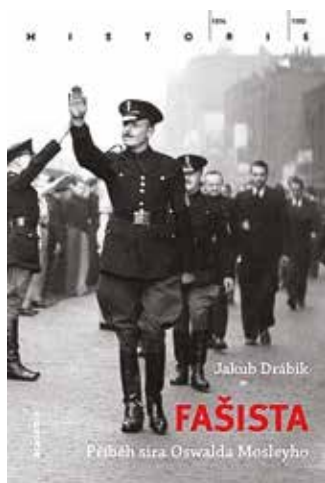
Tomáš Malínek

■ JAKUB DRÁBIK

Fašista. Příběh sira Oswalda Mosleyho

Academia, Praha 2017, 504 s.

Pracím o fašismu potažmo nacismu nepřekvapivě dominují Hitlerovo Německo či Mussoliniho Itálie. Rozsáhlé dílo z pera slovenského historika Jakuba Drábika ukazuje, jak podnětná může být studie zaměřená na prostředí tradičně demokratické, kde se fašistické proudy objevily, avšak nikdy nezvítězily. Kniha *Fašista. Příběh sira Oswalda Mosleyho* je fascinující o to víc, že zároveň sleduje životní osud

muže, jež stál na hraně britské politické elity a kterému jeho současníci prorokovali velkou budoucnost.

Mosley je ten typ osobnosti, která poutá pozornost i s odstupem času, a to zejména bulvárními prvky svého života: vášnivý a úspěšný sportovec, zejména šermíř, strhující řečník a přesvědčený patriot, o kterém se vážně uvažovalo jako o budoucím britském premiéroví, ale také sebestředný dobrodruh, který na jednu stranu volal po radikálních společenských změnách, na druhou stranu byl schopen uprostřed vážné politické krize své země zmizet na dovolenou do Francie a tam si značně nevázaně užívat v kruhu svých milenek. Autor čtenáře se všemi těmito rysy Mosleyho osobnosti seznamuje, neulpívá ale jen na nich. Plasticky je prolíná s kontextem doby, zejména třicátých let minulého století, kdy Británie i celý svět procházely otřesem hospodářské krize a Mosley se postavil do čela Britské fašistické unie. Právě v těchto částech knihy lze najít nejvíce paralel s dneškem, který také pod dojmem různých krizí přeje politickým dobrodruhům.

Je třeba ocenit autorovu podrobnou práci s prameny. Drábik se opírá nejen o spisy známé, ale také o dosud nevydané archiválie. Podrobně – v širokém záběru i v poutavých detailech – nás tak provází událostmi a konflikty Mosleyho doby. Velmi cenné jsou též vzpomínky lidí, kteří

se okolo hlavního britského fašisty pohybovali a kteří často, ač měli vůči němu své výhrady, podlehli jeho nepopíratelnému osobnímu kouzlu. Další věcí hodnou ocenění je to, že při rozboru Mosleyho osobnosti autor neváhá překročit bezpečné pole vlastního oboru a historická zjištění obohacuje o poznatky z psychologie. Takové exkurzy jsou vždy rizikové, hrozí u nich povrchnost. V případě charismatických jedinců se jim však nelze vyhnout. Jak kniha dokládá, bylo to právě Mosleyho přebujelé a nevyzpytatelné ego, které – spíše než promyšlené jednání nebo vliv prostředí – určovalo jeho politická i životní rozhodnutí.

Z hlediska politické kariéry šlo o rozhodnutí katastrofální. Muž považovaný za budoucí hvězdu britského establishmentu, o jehož spolupráci se ucházel i třeba takový Winston Churchill, se svým fašistickým projektem těžce pohořel.

Drábikova práce je svým zaměřením vysoce aktuální právě proto, že odpovídá na otázku, co zabránilo Mosleymu v úspěchu. Byla to britská společnost, která aktivně čelila domácím fašistům od jejich nástupu. Všude jinde v Evropě oponenti většinou jen nečinně přihlíželi vzrůstající síle extremistů, až bylo pozdě. Na ostrovech ale fašisté od svého vzniku čelili aktivnímu odporu, především levicových kruhů.

Nebyl to odpor vedený jen z bezpečí redakcí novin a časopisů. Když fašisté pořádali shromáždění či pochody svých soukmenovců, našlo se vždy dostatečně množství Britů odhodlaných jim na místě oponovat či je přímo blokovat, a to i za cenu rvaček se stranickými polovojenskými jednotkami, které Mosley zorganizoval podle německého a italského vzoru. Bránit extremistům tedy začala občanská společnost, časem se ale přidal i stát: vláda například novým zákonem zakázala jakékoliv stranické milice. Být fašistou v Británii prostě nebylo vůbec jednoduché. Sami Britové se o to postarali. Lze v tom hledat inspiraci pro náš dnešek.

Michal Bernáth